

LIMBA ROMÂNĂ ÎN BUCOVINA. PERIOADA GUVERNĂMÂNTULUI MILITAR

Gheorghe Moldoveanu

Tot mai des apare în discuții ideea existenței unui așa-zis *dialect bucovinean*. Lingviștii români n-au abordat nicicând și nicum această idee, căci "dacoromâna prezintă o mare unitate pe întreg teritoriul pe care se vorbește și [...] în cadrul dacoromânei nu există dialecte propriu-zise, ci numai subdialecte sau graiuri"¹, ceea ce înseamnă că ideea este susținută din perspectiva germană sau ucraineană.

Abordarea problemei din perspectivă germană este strâns legată de conceptul *homo bucovinensis*, diferită, cu siguranță, de perspectiva ucraineană. Privind lucrurile strict din punctul de vedere al limbii, răspunsul la problema în discuție obligă la studierea statutului limbii române în Bucovina sub ocupația austriacă, având în vedere factorii de natură să-i influențeze evoluția, determinând apariția unor particularități apte a o defini ca varietate teritorială a limbii române.

*

* *

1. Repere etnolingvistice ale teritoriului la intrarea sub stăpânirea Austriei și pe parcursul guvernământului militar

Caracterul românesc al nordului Moldovei, anexat de Austria prin pacea din 1775, este neîndoiește, în ciuda eforturilor făcute de unii istoriografi, îndeosebi ucraineni, ajutați și de colegi din Rusia. Îndreptățesc această idee patru sute șaisprezece ani de stabilitate statală a Moldovei de Sus ca parte integrantă a unui areal românesc: timp de patru sute șaisprezece ani limba populației majoritare din acest teritoriu component al Moldovei a fost limba română; din momentul când limba slavonă a fost înlăturată din cancelarie și din biserică, limba în care s-a oficiat slujba religioasă în biserică a fost limba română; limba folosită în școlile din mănăstiri sau laice - oficiale ori neoficiale - era în secolul al XVIII-lea - limba română. Acestea se constituie în dovezi că populația majoritară din regiune era românească; putea fi altfel numai dacă teritoriul în discuție ar fi fost o cucerire recentă, ceea ce, evident, iese din discuție.

Caracterul românesc al teritoriului viitoarei Bucovine este pus în evidență și de faptul că "nimeni în afară de români nu s-a opus raptului teritorial săvârșit de habsburgi"², ca și atitudinea generală a administrației austriece față de populație la ocuparea regiunii, constatările și hotărârile acestor autorități după anexarea teritoriului la Austria.

1.1. Populația majoritară era românească

Încă din 1774, înainte de tratatul de pace prin care Austria reușea să ia în stăpânire ceea ce aveau să numească "cheia Moldovei" atât Austria, cât și Rusia, cealaltă forță interesată să pună stăpânire pe teritoriu, procedează la recensarea populației din zonă. Rezultatele celor două recensăminte sunt foarte apropiate, dar interpretarea datelor diferă. Din totalul de 82.809 persoane din teritoriu, românii reprezentau între 73,52%³ și 65,42%⁴, iar ucrainenii, cuprinzându-i aici și pe huțuli, între 27,32%⁵ și 20,90%⁶, la aceștia adăugându-se populația de

alte origini: țigani - 3,18%, evrei - 2,93%, polonezi - 0,56%, armeni - 0,48%, turci, nemți⁷. După oricare statistică, indiferent de procentajul admis, populația românească este cea majoritară.

În anul următor, guvernatorul Gabriel von Spleny cere un nou recensământ. Datele însă nu se schimbă, decât doar că rutenii⁸ nu sunt înregistrați. Ei însă trebuie să fi existat aici. Prezența lor este impusă de logică: pentru sfârșitul secolului al XVII-lea, sub ocupație polonă, se vorbește despre numeroși ruteni veniți din Galiția în Moldova⁹, dintre care se vor fi păstrat în grupurile compacte; imigrarea huțulilor, trecuți frecvent în numărul rușilor¹⁰, începuse înainte de 1775.

Printre argumentele ce definesc caracterul etnolingvistic al teritoriului în discuție se invocă adesea numele cu care autoritățile austriece l-au botezat: Bucovina. Iar invocarea se face pentru că ar proba caracterul neromânesc al zonei.

Toponimul *Bucovina* e de origine ucraineană, dar el nu spune mai mult de atât, căci, ca să folosim afirmația unui toponomast rus¹¹, în toponimie interesează nu etimologia, ci etiologia; un cercetător atent trebuie să aibă în vedere factorii care au dus la impunerea numelui respectiv ca toponim.

Toponime formate de slavi sau români de la tema slavă *buc* "fag" se găsesc pe tot întinsul românesc. Iorgu Iordan¹² înșiră 32 de toponime¹³ având la bază această temă; printre acestea: *Bucul* (în fostul raion Ploiești), *Bucova*, de 4 ori (în fostele raioane Caransebeș, Timișoara, Turnu-Severin și în județul Hunedoara), *Bucovul*, de 4 ori (în fostul raion Costești, în fostele județe Rădăuți și Teleorman, în orașul Ploiești) și altele, printre care chiar și o *Bucovina*, în fostul raion Huși. Nici unul dintre aceste toponime și nici seria ca atare nu reprezintă vreo dovadă că teritoriul pe care se află ar fi neromânesc.

Toponimul *Bucovina* a fost folosit pentru prima dată pentru a denumi partea din Moldova intrată în stăpânirea Imperiului Habsburgic de austrieci, nu de ruteni. Rutenii s-au folosit de cuvinte formate pe baza radicalului *buc* pentru a forma alte toponime: *Bucova*, munte în fostul district Vijnîța¹⁴, *Bucovăț*, cătun al comunei Storonet-Putila, fostul district Vijnîța; *Bucovăț*, cătun al comunei Pârteștii-de-Jos, fostul district Gura-Humorului; *Bucovăț*, pădure la nord de Păltinoasa, fostul district Gura-Humorului; *Bucovăț*, târlă pe teritoriul satului Serghieni, fostul district Vijnîța; *Bucovinca*, grup de case pe teritoriul comunei Dihtineț, fostul district Vijnîța; *Bucovul*, pârâu, afluent al Siretului, fostul district Storojineț.

Acestora li se adaugă alte toponime, formate de la aceeași bază, pe care le înregistrează N. Grămadă¹⁵: *Bucov* - deal și pădure la Bănila-Moldovenească, munte și poiană la Straja, pădure și deal la Vicovul-de-Sus; *Bucova* - pădure la Bănila-Moldovenească, deal la Șipotelepe-Siret; *Bucovul* - poiană la Sucavăț; *Bucovăț* - 12 denumiri la: Capul-Codrului, Dihtineț, Gura-Humorului, Păltinoasa, Iliești, Mănăstirea-Humorului, Gura-Putilei, Pârtești, Putila, Stupca, Torăcenii, Pârteștii-de-Jos.

De la acestea s-au format alte toponime care sunt, însă, românești: *Bucoviciorul*, pârâu, afluent al Moldovei, izvorând din pădurea *Bucovăț*; *Bucovinești*, munte la sud de pârâu Brodina, fostul district Rădăuți; *Poiana-Bucului* - mic masiv între valea Solonețului și Bilca. Caracterul românesc al acestora este indiscutabil.

Este lesne de observat că toponimele înșirate mai sus formează o insulă alungită, care începe din fostul district Vijnîța, situat în treimea nordică a Bucovinei și se întinde până la Gura-Humorului. Aceasta corespunde, cel puțin parțial, cu informația pe care ne-o dă I. Toma, după care, încă în vremuri străvechi, înainte de stăpânirea austriacă¹⁶, "se obișnuise poporațiunea ruteană din părțile învecinate ale Galiției a-i zice coastei muntoase, acoperită cu întinse păduri de fag, dintre Vijnîța și Ceremuș, Bucovina, ceea ce înseamnă <pădure de fag>, și această numire a fost acceptată, după încorporare, pentru tot teritoriul Moldovei ocupat de Austria"¹⁷.

Înainte de ocuparea austriacă, pentru a denumi nordul Moldovei se foloseau și toponimele *Arboroasa* și *Plonina*. Singur D. Onciul crede că Societatea Studențească "Arboroasa" a luat acest nume românizat al Bucovinei¹⁸. Că *Arboroasa* nu e o românizare a denumirii *Bucovina* o probează în primul rând *Diploma imperială* din 9 decembrie 1862, în care se precizează: "Ca parte din Dacia vechiă, țara aceasta sub guvernul domnilor Moldovei se adunără-sa la așa-numita <țară de sus>, mai târziu se însemna cu numirile *Arboroasa*, *Plonina*, și pe urmă *Bucovina*, după făgetul dintre Cernăuți și Vijnița"¹⁹. Dacă mai avem în vedere și cultul studenților bucovineni pentru formele arhaice îngeneral, devine evident că societatea studențească nu și-a luat drept nume varianta românească a denumirii oficiale a țării Bucovinei, ci a reînviat denumirea mai veche, simbol al unor timpuri de glorie.

După cucerirea nordului Moldovei, s-au folosit pentru teritoriul acesta mai multe denumiri, unele chiar de autoritățile austriece, înainte de a se impune *Bucovina*²⁰, *Moldova Austriacă*²¹, *comitatul Sucevei*, *Cordon*, *Cordun*, *Cordumul Nemtesc*, *Cordumul Împărătesc*, *generalatul moldovenesc*. Numărul mare al denumirilor folosite e o dovadă că Austria a fost foarte preocupată să ascundă adevăratele intenții față de teritoriul anexat²². Alegerea numelui trebuie pusă în legătură cu stabilirea capitalei noului ținut la Cernăuți, ambele trebuind să contribuie la pierderea urmelor de origine moldovenească. Denumirea românească a teritoriului ca și păstrarea capitalei într-un centru simbol al românității ar fi incomodat, ca atare și numele teritoriului, și numele capitalei, trebuia să fie neromânești²⁴. Ambele nume trebuia să devină o stavilă în calea posibilelor revendicări ale românilor, fără însă a prezenta vreun pericol din partea celor din a căror limbă erau luate cuvintele. Ilustrativ în această privință este faptul că președintele Consiliului Aulic de Război, contele Hadik, găsește nepotrivită denumirea *generalatul moldovenesc*, propusă în ianuarie 1775 de contele Ellrickhausen, comandantul suprem al forțelor militare din Galitia și o respinge.

Limba de obște a populației teritoriului moldovenesc anexat Austriei era cea moldovenească. Sursele care pun aceasta în evidență sunt numeroase. Geografia lui Ignatius de Luca din 1780 menționează că principala populație a Bucovinei o constituie moldovenii, iar limba de obște a țării e limba moldovenească²⁵. În același an, un ofiter austriac alcătuia o descriere istorică a Bucovinei (*Historische Beschreibung*) în care, după ce constată că locuitorii cei vechi ai Bucovinei sunt deopotrivă cu locuitorii din *Moldova turcească* (s.n.), descendenți din coloniile valahe sau vechi romane, face precizarea că "limba obștească a țării este limba moldovenească, ce se compune dintr-o latinească stricată"²⁶.

Observații asemănătoare face Ion Budai-Deleanu într-o lucrare scrisă în limba germană, rămasă în manuscris, *Observații succinte asupra Bucovinei (Kurzgefasste Bemerkungen uber Bukowina)*. Bun cunoscător al Bucovinei²⁷, colaborator al lui Vasile Balș în realizarea unor manuale pentru școlile bucovinene și în traducerea mai multor coduri de legi pentru românii bucovineni, Ion Budai-Deleanu afirmă despre limba acestora că "este vechea limbă română populară, amestecată cu felurite cuvinte slavone, grecești și albaneze, dar cuvintele luate din alte limbi abia fac o treime. Limba moldovenească și în genere română îndeplinește toate calitățile pentru a deveni cu timpul o limbă culturală, egală cu cea italiană, dacă se vor găsi oameni iscușiți care să se ocupe de ea. Până acum ea este însă săracă, rustică și necultivată. Românul scrie în felul cum pronunță, fără reguli și alegere. În limba aceasta nu există însă un dicționar și nici o gramatică temeinică și nici o ortografie stabilită"²⁸. În aceeași lucrare, cunoscutul autor al *Țiganiadei* atrăgea atenția că, chiar dacă "numărul moldovenilor a scăzut mult după anexare, pentru că mulți dintre ei, credincioși vechilor obiceiuri, au trecut în principatul Moldovei"²⁹, totuși putem să-i privim ca populația de căpetenie în această provincie"³⁰.

Neîndoielnic, repartizarea în teritoriu a românilor și a rutenilor nu era uniformă. Generalul Polek observa că "la ocuparea Bucovinei prin Austria, elementul românesc era

răspândit în toată tara, afară de munții rusești³¹. Aceeași idee rezultă din statistica mareșalului von Hadik: populația Bucovinei era românească, neromânești fiind câteva cătune din munții dinspre Galiția³², locuite de huțuli.

O părere extrem de interesantă emite I. Popescu, care, după ce se străduiește să probeze prezența într-un număr sporit a rutenilor în Bucovina la 1774, precizează: în ținuturile Câmpulung - Suceava și Câmpulung - Cernăuți (așa le denumește autorul!) rutenii erau reprezentați prin huțani; "în schimb în ținutul Cernăuți între moldoveni și ruteni nu se făcea nici o distincție"³³. Din această din urmă informație nu putem deduce decât că rutenii din zona Cernăuților, sosiți aici în timpuri mai vechi, poate la sfârșitul veacului anterior, deprinseseră limba și civilizația autohtone majoritare, a românilor³⁴.

La ocuparea noului teritoriu, autoritățile habsburgice s-au străduit, pe cât s-a putut, să evite protestele sau atitudinile dușmănoase ale localnicilor. Pe de o parte, generalul Spleny își exprima într-un raport către Viena părerea că "simțul național III Bucovina trebuie cruțat și dezvoltat. Locuitorii trebuie să vadă că naționalitatea lor nu este periclitată în Austria. Numai în chipul acesta se poate câștiga iubirea lor pentru imperiu"³⁵.

Pe de altă parte, adresându-se localnicilor, chiar înainte de numirea lui ca guvernator, îi asigura că Austria nutrește față de ei numai "milă, gând bun și tot binele"³⁶. Așa se face că Bucovina a obținut din partea autorităților imperiale promisiunea că își va păstra status-quo-ul. Provincia își păstra deci vechile legi, credințele și tradițiile, religia și limba³⁷. Și administrația imperiului a manifestat totdeauna nețărmurită grijă pentru păstrarea aparențelor cum că vechile datini și obiceiuri, așa de înrădăcinate în Bucovina, nu vor fi schimbate³⁸, pentru a se asigura de bunăvoința localnicilor.

În fapt, reorganizarea Bucovinei era gândită încă înainte de luarea în stăpânire prin pacea din 1775. Chiar din 1774, când noile autorități încă nu fuseseră confirmate prin tratate, generalul Spleny, viitorul guvernator, propunea Vienei un plan de reorganizare a Bucovinei, în care se prevedea, printre altele, înlăturarea autohtonilor din funcțiile administrative și juridice, pe motivul că sunt ignoranți, nu cunosc decât legile pământene, prea sunt sub influența bisericii și a preoților etc., și înlocuirea lor cu ofițeri austrieci. Însă toate trebuia să fie făcute încet, pe neobservate, pentru a nu stârni populația. Urmașul și continuatorul lui Spleny, guvernatorul Enzenberg, reia, în 1779, planul de organizare, arătându-se mai grăbit decât predecesorul său. Numai că Împăratul Josif al II-lea, fără a respinge vreuna din măsurile planului, impune eșalonarea lor pentru evitarea oricăror adversități.

Atitudinea populației românești era atent studiată din mai multe motive. Administrația era interesată nu numai să împiedice emigrarea celor posibil nemulțumiți în Moldova, ci mai ales să atragă alți locuitori din Moldova, și în măsura posibilului, să creeze în Moldova o atitudine favorabilă, având în vedere o potențială extindere a stăpânirii austriece, într-un viitor nu prea îndepărtat, asupra întregului principat moldovenesc; așa se explică avantajele, nu numai economice, pe care le asigură populației bucovinene pe o perioadă destul de lungă.

Grija cea mai mare a administrației a fost pentru cultivarea încrederii că limba și religia populației nu vor avea nicicum de suferit. Această credință trebuia cultivată și în momentul când populația Bucovinei era chemată, în 1777, să jure credință noii stăpâniri. Atât *Proclamația imperială*, prin care se aducea la cunoștință că toată obștea va presta jurământ de supunere, cât și textul jurământului au fost tipărite în limba română. Numai în orașe textul avea două variante, una în limba română, *limba țării*, și una în limba germană. Faptul nu este lipsit de importanță; el este în directă legătură cu realitatea istorică și etnolingvistică pe care o constatașeră autoritățile la ocuparea teritoriului.

O altă serie de fapte vine să confirme că limba teritoriului ce avea să se numească Bucovina era limba română, ca limbă a populației autohtone majoritare. În anul 1778 guvernatorul Gabriel von Spleny este înlocuit cu generalul Karl von Enzenberg.

Într-un raport al Consiliului Aulic de Război se precizează că alegerea generalului pentru această funcție se datora "tocmai calităților sale de bun cunoscător al serviciului și al națiunii române"³⁹, calități pe care acesta le probase la comanda regimentului al II-lea de români din Transilvania. Același criteriu, cunoașterea limbii moldovenești și a obiceiurilor țării, a stat la baza alegerii lui Dorbath pentru funcția de auditor (judecător militar) al Bucovinei.

Se vede astfel că administrația era interesată pe de o parte să comunice cu autohtonii și pe de alta să întărească ideea că limba română, ca limbă a țării, era considerată a doua limbă oficială a țării, fiind obligatorie pentru toți funcționarii Bucovinei, ca și germana. Funcționarii numiți aici erau obligați să cunoască, pe lângă germană, și limba română, actele oficiale fiind redactate în cele două limbi⁴⁰. Și mulți dintre demnitarii Bucovinei cunoșteau limba română, de care făceau uz în momente importante pentru români. Unul dintre aceste momente a fost înscăunarea episcopului Dosoftei Herescu, în 1782, când întreaga ceremonie s-a desfășurat în limba română și însuși guvernatorul Bucovinei, generalul Enzenberg, și-a rostit discursul în limba română.

Acceptarea limbii române cu statut de limbă oficială în Bucovina, alături de cea germană, era însă o măsură vremelnică a autorităților. Menajând susceptibilitatea locuitorilor, politica de subordonare față de Viena își urma cursul; încălcarea promisiunilor de păstrare a status-quo-ului se făcea treptat și, pe cât posibil, fără brutalitate. Impunerea limbii germane ca singura limbă oficială trebuia să se facă treptat, dar trebuia să se facă, pentru că altfel apărea aici altă situație politică decât în restul imperiului.

Folosind drept justificare dorința de a realiza egalitatea în drepturi și îndatoriri între toți cetățenii imperiului, unitatea și uniformitatea imperiului, împăratul Iosif al II-lea declară limba germană drept singura limbă oficială a imperiului. Când ungurii protestează, împăratul răspunde categoric: "Limba germană este limba universală a împărăției mele. De ce să admitem ca într-o singură provincie legile și afacerile publice să fie tratate în limba națională? Eu sunt împărat al imperiului german; prin urmare celelalte state pe care le posed sunt provincii care, laolaltă cu întregul stat, formează un corp al cărui cap sunt eu. Dacă regatul ungar ar fi cea mai însemnată și cea dintâi dintre posesiunile mele, atunci limba aceasta ar face-o ca limbă de competență a țării mele; lucrul însă nu este astfel"⁴¹.

Provizoriul acceptării limbii române ca a doua limbă oficială a Bucovinei este mai mult decât evident. Însă această acceptare va constitui un punct de sprijin forte în lupta românilor bucovineni pentru apărarea ființei lor naționale⁴².

1.2. Colonizarea Bucovinei

Din recensământul efectuat în 1774 rezultă că densitatea populației Bucovinei era de 8,06 locuitori la km². Această populație era cu totul insuficientă pentru a asigura exploatarea rațională a resurselor de care dispunea zona. Cât timp pământul era folosit pentru a practica o agricultură tradițională, bazată în mare parte pe creșterea vitelor, numărul mic al locuitorilor nu era un inconvenient. Acum însă altceva dorea administrația.

Nu intra în preocupările noastre cauzele care au dus la diminuarea populației din zonă. Ele au fost numeroase. Dar autoritățile trebuia să găsească soluții pentru sporirea populației, iar faptul că din 1779 până în 1786 numărul crește cu 18.596 de suflete dovedește că soluții se găseau.

Atenția principală și-au îndreptat-o autoritățile spre Moldova, căci numai de aici se puteau dobândi supuși noi pentru împărăție. Și, date fiind avantajele oferite la începutul perioadei de ocupație, numărul imigranților din Moldova n-a fost neînsemnat. Tulburările produse ulterior de războiul ruso-turc din 1788-1792, când Austria profită ca să ia în stăpânire încă o parte din teritoriul Moldovei, ca și nemulțumirile provocate mai târziu de aplicarea

prevederilor Regulamentului Organic au făcut să apară noi valuri de imigranți din Moldova, care se vor așeza de regulă, în zonele din imediata vecinătate a graniței.

Fără a considera neglijabil numărul imigranților din Moldova, chiar având în vedere că o parte din românii bucovineni emigrează în Moldova, când e vorba despre imigrația bucovineană pe primul loc se află rutenii galițieni.

Anexarea nordului Moldovei de către Austria aducea cu sine și parțiala dispariție a graniței cu Galiția, unde populația ruteană nu avea un regim de viață de invidiat. Aceasta face ca după 1775 să înceapă marele exod al rutenilor spre Moldova. Dacă avem în vedere și avantajele promise de germani locuitorilor din zonă, lucrurile sunt și mai ușor de înțeles, căci, în timpul ocupației poloneze din secolul anterior, rutenii veniseră aici și fără promisiunea unor avantaje.

Printre zonele ce au stat în atenția imigranților ruteni a fost, în primul rând, cea dintre Prut și Nistru, cea mai apropiată de patria lor, și, în al doilea rând, cea din apropierea graniței cu Moldova⁴³, unde se puteau strecura în caz de pericol. Numai în perioada dintre 1775 și 1780 numărul total al familiilor din regiunea dintre Prut și Nistru crește de aproape 3 ori. Cei mai mulți dintre noii veniți se așezau pe moșiile mănăstirești (Putna, Sucevița și Voroneț, în primul rând), unde erau primiți totdeauna, fiind nevoie de brațe de muncă. Aportul masiv de populație ruteană la nord de Prut va face ca românii de aici să fie din ce în ce mai izolați; aici rutenii vor deveni destul de repede populația majoritară, iar limba lor preponderentă, fiind adoptată și de români⁴⁴.

Faptul e confirmat și de inginerul J. Budinszky, care în 1782 realiza descrierea Bucovinei pe baza cartografierii a 38 de localități dintre Prut și Nistru. Părerea lui este că, deoarece "partea cea mai mare a locuitorilor de aici se compune din emigranți din Polonia, care sunt mai ales ruteni, se vorbește în cea mai mare parte rusește și numai a patra parte vorbește românește"⁴⁵.

Chiar după această infuzie masivă de populație Bucovina încă avea nevoie de noi locuitori. Același inginer, J. Budinszky, avea convingerea că pământul Bucovinei ar putea hrăni o populație dublă față de cea pe care o avea și, ca atare, el propunea colonizarea la nordul Prutului a 1 992 de familii germane⁴⁶. Acestei propuneri nu i s-a dat curs, poate și din cauza sporului pe care administrația îl observa ca venind de la sine, dar informația lui Budinszky e de natură să probeze interesul pentru sporirea forței de muncă a Bucovinei, interes manifestat în două direcții: împiedicarea posibilelor emigrări ale românilor spre Moldova și atragerea de noi locuitori fie din exteriorul, fie din interiorul imperiului (și au venit aici, afară de muncitori calificați pentru industrie - germani și cehi în primul rând -, agricultori - ruteni, români ardeleni și moldoveni, unguri, slovaci, coloniști germani etc.).

Numărul rutenilor veniți din Galiția era așa de mare, încât s-a vorbit de o adevărată invazie a acestora. În 1780 nuniul papal din Viena atrăgea atenția Consiliului Aulic de Război că trebuie să se ia măsuri de oprire a emigrării rutenilor din Galiția în Bucovina. Rutenii galițieni erau greco-catolici, iar odată cu sosirea lor în Bucovina treceau la ortodoxism, ceea ce reprezenta o pierdere pentru biserica catolică.

La sosirea în Bucovina, rutenii întemeiau sate noi numai în situații cu totul speciale. De regulă se așezau în localități deja existente, cu populație autohtonă și participau la slujba religioasă a băștinășilor, în timp trecând cu totul la ortodoxie, căci urmau învățătura preotului ortodox, care, în cele mai multe cazuri, era bucuros de creșterea numărului enoriașilor săi.

Se întâmpla și ca noii sosiți din Galiția să fie însoțiți de preoți care se opuseseră unirii cu Roma. Ajunși în Moldova, aceștia erau "plasați în satele dintre Prut și Nistru, primind parohii moldovenești de la episcopul Rădăuților"⁴⁷, nefiind chiar rare cazurile când unele comunități sătești, îndeosebi cele cu un număr redus de familii, erau lipsite de preot. Intrând însă în slujba unei biserici cu tradiție, ei oficiau slujba în limba localnicilor, a vechilor locuitori ai satului, căci

până târziu în sec. al XIX-lea slujba bisericească se efectua în Bucovina numai în limba română. Totuși noii veniți erau mulțumiți de situația lor, chiar dacă ascultau sau oficiau sfânta slujbă în limba română; "pe calea aceasta se reîntoarseră pribegii galițieni de la unie la ortodoxie, bucurându-se de cea mai largă ospitalitate în biserica românească, în care atunci toate ceremoniile se săvârșeau numai în limba noastră. Astfel, s-a îndeplinit trecerea rutenilor din Bucovina la legea românească, precum o numesc ei în limba lor până astăzi, fără nici o propagandă, fără misionari și fără promisiuni de natură politică sau națională"⁴⁸.

Nici în cazul rutenilor care treceau la ortodoxism și nici în cazul celor care, însoțiți de preoți uniți, rămăneau uniți, autoritățile nu intenționau să le oprească intrarea în Bucovina⁴⁹; dar chiar dacă ar fi încercat s-o facă, procesul de imigrare, o dată declanșat, ar fi putut fi stăvilit numai cu mare dificultate. Rutenii începuseră să vadă în Bucovina și Moldova, ca și ucrainenii din Rusia după un timp, o țară a fericirii. Folclorul rutean în secolul trecut avea numeroase creații în care se cânta dorința de emigrare în Moldova a rutenilor.

Un cântec huțul zice:

"Simeon își părăsește mama, eu îmi părăsesc nevasta,

Hai în Moldova să căutăm fericirea.

Hai în Moldova printre oameni străini.

Îți vei găsi acolo un loc; o vei duce bine"⁵⁰.

Aceeași idee domină și alte creații de acest fel:

"Plec în Valahia și m-oi însura acolo,

M-oi însura cu o mică, frumoasă, tânără fată,

Adio, adio, țară polonă,

Te părăsesc:

Plec în Valahia.

Acolo n-oi pieri,

Căci oamenii sînt buni în Valahia.

Acolo nu m-oi simți stingher,

Acolo trăiesc oameni, nu sînt tătari.

Mi-or da îndată o mână de ajutor".

"Pune-ți foc casei și hai în Valahia,

Hai în Valahia, această frumoasă Valahie,

Ca să nu mai facem treburi neplăcute de rob".

"Am plecat în Valahia, căci numai acolo se poate trăi"⁵¹.

Trebuie precizat că stăpânirea habsburgică nu urmărea "rusificarea" țării. În principiu țara Bucovinei rămănea deschisă oricărei imigrații. Dar poziția geografică îi avantaja pe ruteni: în timp ce contactul cu Transilvania era împiedicat de lanțul carpatic, iar legăturile cu Moldova erau atent controlate pentru a împiedica posibile emigrări ale românilor, hotarul spre nord, cu Galiția, rămănea deschis, iar după alipirea Bucovinei la Galiția va dispărea complet, favorizând trecerea nestingerită în Bucovina a rutenilor galițieni, din ce în ce mai nemulțumiți de condițiile de viață de acolo. "Rusificarea" regiunii de la nord de Prut îndeosebi se producea nu sub controlul ci cu permisiunea autorităților, care, în felul acesta, vedeau subrezindu-se autoritatea polonezilor în Galiția și a românilor în Bucovina.

Singura populație de a cărei colonizare s-au ocupat autoritățile a fost cea germană. Până în 1786 se înființase o singură colonie germană, la Iacobeni; ceilalți coloniști germani sosiți până la această dată erau dispersați prin diferite localități, grupuri mai numeroase înregistrându-se la Cernăuți, Suceava, Sadagura, Molodia, Roșa. În curgerea timpului se vor emite mai multe ordine de la Viena sau de la Lemberg invitând germanii fără surse de existență

să se stabilească în Bucovina. Buni gospodari, aceștia ajungeau repede la o stare materială suficient de bună, dar raporturile lor cu autohtonii erau de obicei pașnice; chiar și după ce prosperau materialicește "se arătau modești și recunoscători către indigenii în mijlocul cărora ajunseseră la atâta bine deși erau mai superiori în meserii, în comerț și în cultura intelectuală. *Ei deprindeau graiul indigenilor și se foloseau de el cu plăcere* (s.n.). Această purtare condescendentă și binevoitoare [...] statornicește între ei și poporul indigen o bună înțelegere și un trai plăcut"⁵².

Pe parcursul întregii perioade a guvernământului militar, ponderea alogenilor din Bucovina crește în permanență, iar după alipirea Bucovinei la Galiția numărul acestora urmează o curbă ascendentă. Totuși, populația românească va rămâne majoritară pentru foarte multă vreme, fapt dovedit de rezultatele recensămintelor periodice și de afirmații ale diferitelor personalități ale timpului⁵³. Creșterea numărului de ruteni veniți din Galiția nu rămânea însă fără nici un rezultat, ci crea autorităților austriece încă o posibilitate de a interveni în organizarea vieții bucovinene. Chiar în 1780 nunțul papal adresa un memoriu secretarului Pobler al împăratului Iosif al II-lea prin care solicita crearea bisericii unite în Bucovina; de teama nemulțumirilor pe care aceasta le putea provoca, împăratul respinge propunerea. În același an, la conferința de la Viena se pune în discuție un plan care prevedea construirea de biserici unite la Vijnîța, Cernăuți, Siret, Suceava, Câmpulung-Moldovenesc; numai intervenția foarte hotărâtă a episcopului Dosoftei, care atrăgea atenția că înființarea bisericilor unite ar fi fost de natură să lezeze sentimentele naționaliste și religioase ale românilor și ar fi putut isca tulburări sociale, a făcut ca tentativa să rămână fără rezultat.

Era prima mare confruntare între biserica ortodoxă și cea catolică; ortodoxismul reușise să-și păstreze locul, iar expansiunea catolică trebuia să mai aștepte.

2. Reorganizarea Bucovinei

În paralel cu interesul pentru restructurarea economiei și a administrației Bucovinei, Consiliul Aulic de Război s-a arătat preocupat de reorganizarea bisericii, de organizarea școlii, a serviciilor de stare civilă, factori aflați într-o directă legătură cu statutul și evoluția limbii române.

2.1. Reorganizarea bisericii

Subordonarea bisericii din Bucovina față de Mitropolia de la Iași nu putea să nu nemulțumească noua administrație. Influența de care se bucura biserica în rândul populației bucovinene era extrem de puternică. Faptul era pus în evidență de însuși generalul Spleny, care atrăgea atenția că slujitorii moldoveni sunt ignoranți, se conduc numai după legile moldovenești și obiceiurile pământului și se află permanent sub influența bisericii și a preoților. Iar biserica, fiind subordonată Mitropoliei de la Iași, contribuia la menținerea unor strânse legături a populației autohtone cu consăngenii din Moldova. Ca atare aceste legături trebuia să fie curmate. În anul 1779 guvernatorul Karl von Enzenberg propunea Curții din Viena, ruperea legăturilor bisericii din Bucovina cu Mitropolia de la Iași⁵⁴ și trecerea bisericilor și a mănăstirilor din Bucovina în subordinea exclusivă a episcopului de Rădăuți. Curând, în 1781, episcopul Dosoftei al Rădăuților este mutat la Cernăuți și numit episcop exempt al Bucovinei.

Amăgindu-se de aparențe, episcopul Dosoftei se gândea, un an mai târziu, să solicite împăratului să i se acorde titlul de mitropolit. Dar înainte de a apuca acesta să facă cererea, împăratul Iosif al II-lea, aflat în 1783 într-o vizită în Bucovina, cerea să fie grăbite formalitățile de subordonare a episcopiei Bucovinei față de Mitropolia din Karlowitz.

Această subordonare față de Mitropolia din Karlowitz va avea urmări nefaste pentru biserica din Bucovina și pentru Bucovina însăși. Mitropolitul sârb trimite creditori din Serbia

care să controleze îndeaproape viața bisericească; apariția călugărilor sârbi, printre care se va afla și Daniil Vlahovici, viitor episcop al Bucovinei, va avea și un alt rezultat: clerul indigen începe a fi din ce în ce mai evident desconsiderat, ceea ce va determina pe unii preoți și călugări ca, urmând exemplul boierilor, să fugă în Moldova⁵⁵.

Se rezolvase una din problemele pe care biserica bucovineană le puneă stăpânirii habsburgice. O altă problemă era în legătură cu faptul că bisericile și mai ales mănăstirile aveau în stăpânire mari proprietăți, ale căror venituri nu puteau fi controlate și din care, până la 1781, o bună parte luau drumul spre Mitropolia din Iași - cele 267 de proprietăți mănăstirești din Bucovina reprezentau peste jumătate din suprafața țării, iar veniturile acestora nu puteau să nu contribuie la visteria țării.

Faptul că în noiembrie 1780 baronul Vasile Balș trimitea, în numele compatrioților un memoriu către Consiliul Aulic de Război prin care cerea să rămână în seama episcopului și a stareților administrarea moșilor mănăstirești, iar statul să exercite controale prin organele sale, e dovada că problema preocupă administrația într-un grad ridicat. Într-adevăr, în decembrie 1781, Enzenberg supune aprobării imperiale propunerea de încamerare a moșilor bisericești și de reducere a numărului mănăstirilor. Aprobarea veni foarte curând, împăratul ordonând ca "fără amânare să se împruțineze mănăstirile de călugări, pământurile și fondurile lor să fie luate în administrație de către stat, averea prestiiunii care nu trăiește în Bucovina să fie integral confiscată și din întregul fond ce se va crea să se susțină tot clerul ortodox și să se creeze cel puțin o școală, fie la Cernăuți, fie la Suceava, iar ce ar rămâne să se păstreze pentru alte utilizări necesare"⁵⁶.

Din cele 17 mănăstiri, 15 schituri și 4 sihăstii⁵⁷, câte existau în Bucovina la 1775, vor rămâne doar 3: Putna, Dragomirna și Sucevița. Din cei peste 900 de călugări și preoți vor rămâne preoții de la biserici, iar mănăstirile vor putea păstra fiecare până la 25 de călugări⁵⁸. Protestele au fost numeroase, dar autoritățile au rămas ferm pe poziție. Drept urmare, o bună parte dintre ei au trecut granița în Moldova, unii impunându-se aici ca personalități de marcă ale vieții spirituale.

Desființarea mănăstirilor și a schiturilor a fost o grea lovitură dată vieții spirituale a românilor din Bucovina. Adevărate centre de iradiere pentru viața spirituală și morală, acestea, cum însuși guvernatorul Spleny aprecia, exercitau o foarte puternică influență asupra întregii populații românești și deveniseră adevărate focare de rezistență prin cultivarea tradițiilor românești.

Mult mai atentă a fost administrația cu proprietățile mănăstirești. Cum era de așteptat că biserica și populația vor protesta, calmarea spiritelor a constituit elementul cel mai important, asigurându-i pe localnici, chiar de la început că veniturile, se vor folosi pentru binele coreligionarilor din provincia în care s-au încamerat moșiile⁵⁹, pentru construirea bisericilor și a școlilor, salarizarea preoților și a călugărilor, formarea unor preoți învățați, întreținerea personalului bisericilor și al școlilor etc.

Prin hotărâre imperială, în 1783 se creează *Fondul Bisericesc*, prin care se înțelege "întreaga avere ce a fost închinată pentru întreținerea religiunii"⁶⁰, ai cărui conducători erau supuși guvernului. Vistieria Fondului trebuia să fie administrată în înțelegere cu episcopul și cu consistoriul episcopal, dar după numai un an se dispune ca episcopul și consistoriul să fie consultați numai în probleme ce "ating dogma și cele curat spirituale"⁶¹, aspectele administrative fiind de competența administrației militare. Pentru a reduce la minimum posibilitățile de intervenție ale episcopului și ale consistoriului, din 1786 Fondul Bisericesc este scos din reședința episcopală și atașat visteriei Bucovinei, și încredințat organelor de administrare a fondurilor similare din Galiția, ajungând să servească scopuri total străine de menirea sa.

Pentru liniștirea definitivă a spiritelor, în 1786 se publică *Planul de regulare pentru mănăstirile și școlile din Bucovina*, cunoscut sub numele de *Regulamentul bisericesc*. Pe lângă drepturile de care beneficiau slujitorii bisericii, suficiente pentru a le părea acceptabil statutul de funcționari ai statului, chiar cu riscul îndepărtării de enoriași, *Regulamentul* cuprindea și obligațiile Consistoriului Episcopal față de școală, obligația de a înființa școli, de a întreține școli, de a acorda burse elevilor etc. Dar de cea mai mare importanță a fost "declaraarea limbii române ca limbă oficială a eparhiei, precum și a oficiului religios în cadrul ei"⁶². Aceasta asigura continuitate în viața spirituală a românilor bucovineni, biserica rămânând unul din izvoarele primordiale ale spiritualității românești și bastionul de apărare a acestei spiritualități.

2.2. Reorganizarea școlii

S-a vorbit adesea despre organizarea învățământului în Bucovina, dându-se de înțeles că până la alipirea teritoriului la Austria nu existaseră aici școli, dar lucrurile nu stau deloc așa. Și avem în vedere nu învățământul practicat în casele celor bogați, prin dascăli ambulanți, ci existența unui învățământ public cu conținut laic, reclamat de nevoile sociale. Referindu-se la hrisovul mitropolitului Nichifor din anul 1747, prin care se poruncește "să se aducă la școală, cu izvod anual, pe copiii prostimei de la 3 ani în sus", N. Iorga aprecia măsura ca fiind "cu totul modernă, fără pereche în țările apusene"⁶³. Dacă avem în vedere și hrisovul dat de Gr. Alexandru Ghica la 1766, prin care se adresa "mai virtos celor săraci, fără putință [...] să se cuprindă și să se împărtășească toți la această școală"⁶⁴ domnească, este clar că în Moldova exista, la 1774, un învățământ suficient de bine organizat, chiar dacă era și purtătorul unor taxe specifice timpului. La acea dată, nordul Moldovei dispunea de școli publice bine organizate la Putna, Suceava, Rădăuți, Siret, Cernăuți, Câmpulung-Moldovenesc, numite școli domnești. Acestea li se adaugă școlile particulare, existente într-un număr suficient de mare.

Observația generalului Spleny, din 1774, cum că lipsa de studii sau altă educație caracterizează atât pe nobili, cât și pe preoți⁶⁵, trebuie privită cu circumspecție, dar nu contestată. Propunerile lui de reorganizare a învățământului în noul teritoriu în curs de anexare aveau la bază una dintre cele mai bine fundamentate legi ale învățământului din acel timp, legea învățământului de stat din Austria: *Planul general al școlilor germane normale, principale și triviale din toate țările ereditare împărătești și regești...*, din 1774. El cerea să se înființeze: câte o școală latinească de 4 clase la Suceava și Rădăuți, necesare pregătirii elevilor pentru seminarul teologic urmând a se înființa la Rădăuți cu scopul de a pregăti preoți și dascăli; o școală româno-germană la Suceava, menită a-i pregăti pe români pentru a lucra în aparatul de stat; un internat la Suceava și altul la Rădăuți, cu câte șase locuri gratuite, pentru români, condiția fiind învățarea limbii germane.

Avantajele care se ofereau erau în legătură directă cu deviza pe care o fixase Maria Thereza: "die Schule ist ein Politikum", însușită de toți urmașii. În 1770, consilierul de stat Gebler se pronunța pentru respingerea memoriului prin care cehii cereau dreptul de a-și folosi limba în școală, ca limbă a țării: "...aceia care voiesc să învețe trebuie să fie siliți în mod indirect a învăța limba germană, care este limba suveranului lor, a dicasteriilor și a armatei. Un subiect care nu știe decât ceheste și latinește va deveni un om rău învățat și absolut de neîntrebuițat pentru stat" (s.n.)⁶⁶.

Până la deschiderea unor noi școli, cele vechi continuau să funcționeze. Cu aprobarea guvernatorului, episcopul Dosoftei deschidea anul școlar 1775-1776 la toate școlile românești existente. Numai la Suceava și Rădăuți se adunaseră aproximativ 50 de elevi.

Urmașul guvernatorului Spleny, Karl von Enzenberg, va prelua și va continua ideile. Văzând în școală un mijloc de ridicare generală a poporului, el propunea ca în fiecare district (ocol) să se angajeze câte un învățător, urmând a se crea, în primul rând școli românești, iar pe

măsura asigurării fondurilor să se înființeze școli germane și latinești, a căror prezență ar fi fost o condiție sine qua non pentru progresul învățământului din ținut.

Pentru formarea de învățători necesari școlilor naționale se preconiza înființarea a două școli normale, una la Cernăuți și alta la Suceava, a căror existență condiționa dezvoltarea învățământului. Până ce școlile puteau să asigure învățatorii, aceștia urma să fie aduși din alte provincii românești ale imperiului, în primul rând din Transilvania. Condiția era ca aceștia să fie buni cunoscători ai limbii române și ai limbii germane⁶⁷.

În anul 1780, Consiliul Aulic de Război hotărăște să se construiască și să se întrețină în Bucovina atât școli românești ("valachice"), cât și germane. Chiar i se cerea guvernatorului Enzenberg să deschidă școli germane la Suceava, Cernăuți și Siret, necesare nu numai pentru copiii românilor, căci "dacă populația va învăța să citească, să scrie și să socotească în limba germană [...], românii se vor putea aștepta la favoruri deosebite"⁶⁸. Din anul 1781 propunerile lui Enzenberg încep a prinde viață, primind aprobarea împăratului. În același an se deschidea școala germană de la Suceava, pentru fiii ofițerilor din garnizoană.

Hotărârea Curții de la Viena de a permite și chiar de a stimula dezvoltarea școlilor în Bucovina era în legătură directă cu planul de reorganizare bisericească a Bucovinei. Consistoriul episcopal al Bisericii ortodoxe avea obligația de a asigura funcționarea învățământului în limba română, cât și, mai ales, din perspectiva fondurilor necesare. Chiar rezoluția împăratului preciza că deschiderea de școli "nu numai că nu va întâmpina bănuiele, ci va face plăcere poporului, care va avea ocazia să-și instruiască copiii în mod gratuit și, pe deasupra, va avea avantajul însemnat că, neexistând în Moldova școli publice, dacă se răspândește o dată numele bun al școlilor bucovinene, moldovenii vor trimite copiii la școlile bucovinene"⁶⁹. Doi ani mai târziu, vizitând Bucovina, împăratul pune problema școlilor la modul direct și ordonă să se deschidă școli populare (primare) în toată țara, urmând a fi aduși învățători din Transilvania și din Ungaria.

Prin decizie a Consiliului Aulic de Război se stabilea, la 1783, că "aceia care se vor așeza ca învățători în Bucovina să cunoască, pe lângă limba germană și latină, limba țării, adică limba românească"⁷⁰. Această cerință va fi invocată în *Memoriul* românilor din 1913 ca drept al românilor de a avea școală în Bucovina în propria limbă, adăugând și prevederi din timpul lui Iosif al II-lea privind școlile normale: "învățământul se va preda numai în limbile germană și moldovenească"; pentru fiecare învățător normal, dacă școalele vor crește mai tare, se va aproba câte un ajutor, cunoscător al limbii germane sau moldovenești și, întru cât se poate, recrutat totdeauna din naționali"⁷¹.

În privința învățătorilor care trebuia să fie aduși, apare între biserica Bucovinei și administrație o adevărată dispută. Temându-se că învățătorii aduși din imperiu vor fi aparținători credinței greco-catolice, biserica solicită să fie aduși dascăli din Moldova, sperând astfel și în refacerea și menținerea legăturilor cu Moldova. Dar administrația rămâne ferm pe poziție, dând asigurări că vor fi aduși numai dascăli care știu românește.

O dată cu declararea obligativității învățământului primar, problema asigurării cu învățători devine acută, ca atare aceștia încep a fi aduși din Transilvania și Ungaria. Printre aceștia se aflau personalități ca Franz Thallinger, care foarte curând după sosire va deschide școala normală din Suceava, și Anton de Marki, care se va instala la Cernăuți. Am citat aceste două nume pentru ca, dacă Anton de Marki cunoștea suficient de bine limba română, ulterior contribuind și la realizarea unor manuale în limba română, Franz Thallinger, nobil sas, absolvent al școlii săsești din Sibiu, era absolut străin de limba română, învățând românește mai târziu de la elevii săi. Aducerea lui și a altora aflați în aceeași situație proba că administrația era preocupată de a-și asigura în fapt controlul învățământului (care teoretic revenea Consistoriului episcopal) și nu acorda prea multă atenție respectării promisiunii ca toți slujbașii din guvernământul Bucovinei să știe românește⁷².

Cele două școli normale, din Suceava și din Cernăuți, "au dat lovitură de moarte școlilor moldovenești"⁷³, al căror suport devine din ce în ce mai șubred - lipsite de suport financiar, fondul școlar al episcopiei fiind confiscat și folosit pentru deschiderea celor două școli moldovenești din aceste orașe sunt reduse la statutul de "cursuri pregătitoare pe lângă nou înființatele școli germane"⁷⁴.

Dezvoltarea școlii presupunea existența manualelor necesare. Pentru început manualele erau aduse din Viena⁷⁵, unde se tipăreau manuale românești sau bilingve, în română și germană, textul românesc fiind tradus din limba germană. Un merit incontestabil are aici Vasile Balș, boier moldovean cu studii la Viena, care, primind însărcinarea guvernului de a se ocupa de tipăriturile în limba română, participă la traducerea și editarea tuturor manualelor în limba română apărute la Viena la sfârșitul veacului al XVIII-lea. Pentru traducerea manualelor din limba germană, Vasile Balș îl angajează și pe Ion Budai-Deleanu.

Printre primele traduceri, *Ducerea de mână către cinstă și dreptate adevăată la copii rumunești neuniți cei ce în școale ceale mici se învață spre cetanie rînduită carte ...*, apărută în 1777, s-a folosit în toate școlile românești din imperiu. Apărând în mai multe ediții, nemodificate, până după 1800, manualul va contribui la formarea unei limbi române unitare.

Într-un interval suficient de scurt, 1783-1792, se editează 16 manuale școlare și îndrumătoare pentru învățători, ceea ce ar presupune creșterea atât a numărului de școli⁷⁶, cât și a numărului de școlari⁷⁷ din Bucovina.

La finele veacului al XVIII-lea se mută la Cernăuți și activitatea de tipărire a manualelor pentru școli românești. Încă din 1777, la îndemnul guvernatorului Spleny, veneau din Transilvania tipograful Michael Fernel și Martin Lengeyl, cunosători ai limbii române, cu intenția de a crea în Bucovina o tiparniță. Încercarea celor doi eșuează, dar în același an frații Iosif și Ioan Piller, tot transilvăneni, instalează o tiparniță la Lvov, unde se vor tipări pentru Bucovina nenumărate foi volante, ordonanțe, circulare și instrucțiuni ale guvernului, izvoade de biruri și altele, al căror text era fie numai în românește, fie în germană și română. În Bucovina, activitatea tipografică se va relua la 1799, prin înființarea tipografiei lui Petru Eckhard la Cernăuți, cu statut de tipografie particulară.

Activitatea de tipărire a manualelor românești va fi coordonată de Anton de Marki, devenit între timp inspector școlar de district și care, din 1814, va fi numit inspector general al ținutului pentru învățământul românesc: Însărcinarea lui cu această muncă avea în vedere că el însuși elaborase în 1794 un manual de gramatică româno-germană, la a cărui editare fusese ajutat de Ion Budai-Deleanu⁷⁸.

Reorganizarea învățământului după 1775 a făcut să crească importanța socială a instituției școlare. Valorificând, chiar dacă nedecarat, vechile tradiții ale școlii moldovenești și ajungând să declare, în 1784, obligativitatea învățământului primar, administrația austriacă a determinat apariția unei schimbări în atitudinea autohtonilor față de școală. Dar "la acest avânt îmbucurătoriu ajunsese învățământul public numai prin aceea că guvernul militar îi dăduse o temelie curat românească și confesională"⁷⁹, iar din 1784 ordonase ca "toate dispozițiunile relative la învățământ să se facă sub privegherea și, respectiv, cu știrea episcopului și a Consistoriului"⁸⁰. Mai curând, autoritățile avuseseră grijă să pară că învățământul, cel puțin cel primar, este "curat românesc", aspect care era principal rezolvat prin investirea Consistoriului episcopal cu atribuțiile de coordonare a activităților învățământului.

În aprilie 1786, împăratul Iosif al II-lea semna *Planul de regulare pentru mănăstirile și școlile din Bucovina...*, așa-numitul *Regulament bisericesc*, realizat pe baza legii învățământului de stat din Austria, din 1774. Erau prevăzute aici tipurile de școli, se preciza încadrarea școlilor existente, iar articolele 18 și 19 spuneau clar: "18. În școlile normale, principale și triviale, deja înființate sau care se vor înființa, se va preda învățământul numai în limba română și germană. 19. Pe lângă limba nemțească și cea moldovenească mai este și

limba latină și limba grecească, a căror introducere în școli este în legătură cu crearea unui liceu"⁸¹ (s.n.). Se prevedea, de asemenea, că "ridicarea clădirilor, zestrea și întreținerea școalelor normale, principale, districtuale se vor face numai din casa Fondului [bisericesc] și în limita mijloacelor trebuitoare, să se înființeze școli triviale pe la comune, unde se află parohii sau filiale"⁸².

Trebuie spus că Fondul bisericesc și-a asumat răspunderea pentru obligațiile ce-i reveneau, chiar dacă uneori nu cu dragă inimă. Numai pentru seminarul din Suceava, Fondul cheltuia sume importante, în care, pe lângă plata personalului și întreținerea școlii, se cuprindeau și bursele celor mai sărăcuțicioși. În anul 1789-1790, frecventau seminarul 141 de elevi, din care 31 erau bursieri ai fondului. Dar burse primeau și elevii merituosi de la școlile principale și normale din Suceava, Rădăuți, Câmpulung.

În realitate lucrurile nu stăteau totdeauna după cum prevedeau legile. Așa, de exemplu, la școala normală din Suceava, având menirea de a pregăti învățători pentru școlile românești în primul rând, limba de predare era germana, limba română folosindu-se numai pentru orele de religie, ceea ce era o anomalie. Din nefericire, această anomalie se va prelungi nespus de mult.

De la desființarea Academiei de la Putna lipsea posibilitatea de a se asigura și pregătire mai înaltă preoților români. Ca atare, *Regulamentul bisericesc* din 1786 prevedea ca până la crearea unui institut de studii teologice la Cernăuți, Consistoriul episcopal să trimită anual 4 tineri la Lemberg pentru studii umanistice, filozofice și chiar teologice, în cadrul seminarului româno-catolic sau greco-catolic, urmând ca apoi să profeseze ca preoți ortodocși în Bucovina. Atât episcopul Dosoftei Herescu, cât și mitropolitul din Karlowitz au luat o atitudine foarte hotărâtă, văzând aici un pericol al extinderii catolicismului în Bucovina. În același an se deschidea școala clericală de la mănăstirea "Sf. Ilie" din Suceava, pentru formarea de preoți ortodocși. Școala era întreținută de Fondul bisericesc, iar bursele elevilor aveau aceeași proveniență. Dar limba de predare era germana, iar în fruntea școlii era adus, fără ca episcopul Dosoftei să fie măcar consultat, ieromonahul Daniil Vlahovici, adus de la mănăstirea Covilly, din Slavonia, un străin absolut față de specificul și datinile ținutului. Este primul amestec brutal al administrației habsburgice în viața bisericii bucovinene după desființarea mănăstirilor.

Din ce în ce mai des administrația se amestecă în organizarea bisericii și a școlii din Bucovina, după interesele imperiale. Așa se face că Fondul bisericesc trebuie să ia în întreținere și școlile germane, care nu erau ortodoxe și nu se subordonau Consistoriului Episcopal ortodox. Iar școlile care se vor înființa după 1786 vor fi în majoritate în limba germană, puțin frecventate de români, Fondul fiind obligat să cheltuiască pentru întreținerea lor, cum ulterior va fi obligat să cheltuiască și pentru școli în alte limbi, ba chiar și pentru instituții străine de învățământ. Acesta era însă numai începutul, pentru că, o dată cu înglobarea Bucovinei în Galiția, lucrurile vor cunoaște evoluții cu totul nefavorabile românilor.

NOTE

1. G. Ivănescu, *Istoria limbii române*, Ed. Junimea, Iași, 1980, p. 577.

2. M. Iacobescu, *Din istoria Bucovinei. vol. I (1774-1862). De la administrația militară la autonomia provincială*, Ed. Academiei Române, București, 1993, p. 71.

3. Tudor Morariu, *Rudolf Wagner și Bucovina. Între principalitate și părtinire*, "Analele Bucovinei", București, 1994, nr. 2, p. 293.

4. Ion Popescu, *De ce românii din Țara Fagilor sunt tratați în conformitate cu legea lui Murphy: adevărul învinge totdeauna în trei din șapte cazuri*, "Glasul Bucovinei", București, 1994, nr. 2, p. 17.

5. Tudor Morariu, *loc.cit.*

6. Ion Popescu, *loc.cit.*

7. *Ibidem*.
8. Denumirea ucrainean se va impune la sfârșitul secolului al XIX-lea, o dată cu reorganizarea mișcării naționaliste.
9. Vezi. N. Iorga, *Neamul românesc din Bucovina*, București, 1905, p. 224.
10. Apelativul rus s-a folosit, uneori se mai folosește și astăzi pentru a-i desemna pe slavii răsăriteni. Denumirea rus pentru huțul o atestă toponime, azi ieșite din uz, ca *Rușii-Moldoviței* pentru actuala *Moldovița* sau *Rușii pe Boul*, localitate învecinată, prezente pe hărți de la începutul secolului nostru.
11. V.A. Nikonov, *L'étymologie? Non, l'étiologie* RIO, 1960, nr. 3, p. 161-166.
12. Iorgu Iordan, *Toponimia românească*, Ed. Academiei Române, București, 1963.
13. Un toponim apare o singură dată într-o anumită formă, oricâte locuri ar denumi: *Bucovăș(ul)*, de pildă, citat o singură dată, denumește 6 locuri diferite din fostele raioane Craiova, Făget, Gura-Humorului, Lugoj, Timișoara, Turnu-Severin.
14. Denumirile precum și localizările sunt după Emil Grigorovitz, *Dicționarul geografic al Bucovinei*, București, 1908.
15. N. Grămadă, *Toponimia minoră a Bucovinei*, vol. I-II, Ed. Anima, 1996.
16. Pentru folosirea apelativului *bucovină* în limba română, înainte de stăpânirea austriacă, a se vedea: Em. Grigorovitz, *op. cit.*, p. 23; M. Iacobescu, *op. cit.*, p. 111 urm.; Constantin Șerban și Mihai Lazăr, în "*Codrul Cosminului*", 1996, p. 528.
17. Iorgu G. Toma, *Școala română. Societate culturală în Suceava*, Suceava, 1908, p. 7.
18. Dimitrie Onciul, *Răspuns la discursul lui T.V. Stefanelli, "Istoricul luptei pentru drept în ținutul Câmpulungului-Moldovenesc"*, rostit la Academia Română, București, 1911, p. 1911.
19. După Radu Grigorovici, *Diploma imperială din 9 decembrie 1862*, București, 1995, nr. 2, p. 464. Am citat din traducerea făcută în 1899. În traducerea din 1914, textul prezintă ușoare și neesențiale modificări: "Formând parte din vechea *Dacie*, țara aceasta se ținea sub stăpânirea principilor Moldovei de așa-numita *Țara de Sus*, mai târziu se numea *Arboroasa*, *Plonina* și în urmă apoi *Bucovina*, după pădurea de fagi (*Buchenwald*) dintre Cernăuți și Vijnița" (*Ibidem*).
20. Discuția extinsă, cu motivarea numelor *Moldova austriacă*, *Cordon*, *Cordun*, *Comitatul Sucevei*, vezi M. Iacobescu, *op. cit.*, pp. 110-111.
21. Vezi mai jos, denumirea *Moldova turcească*, din documentul german "*Historische Beschreibung*"
22. A se vedea, pe de o parte, apropierea dintre situarea noii capitale în vecinătatea arealului în care toponimele formate din tema *buc* sunt frecvente și, pe de altă parte, apropierea față de germană *Buchenwald* "pădure de fag".
23. Vezi, printre altele, Constantin Loghin, *Istoria literaturii române din Bucovina, 1775-1918 (În legătură cu evoluția culturală și politică)*, Cernăuți, 1996, p. 23: "Ca să îmbrace în cuvinte nevinovate acest act de samavolnici, Austria a spus că trage un cordon sanitar împotriva holerei, care bântuia în Moldova. Și <<Cordun>> avea să rămână numele, în grai țărănesc".
24. Având în vedere aspectul fonetic al denumirii ucrainene *Cernovți*, putem susține, fără teama de a greși, că toponimul *Cernăuți* este românesc. În ciuda afirmației lui I. Iordan că toponimele în -ăuți se formează obișnuit de la teme ucrainene, lista prezentată (*op. cit.* pp. 422-424) nu convinge. Numai 14 din cele 26 de toponime citate nu sunt formate de la antroponime sau apelative larg răspândite. În schimb numeroase nume de persoană ucrainene au fost și sunt purtate de români (despre *Klim*, *Klima*, *Klime*, de la baza toponimului *Climăuți* însuși I. Iordan precizează: "existent chiar în antroponimia românească" (*op. cit.*, p. 422). Cum de la *Radu* s-a format *Rădăuți*, de la *Broască* s-a format *Broscăuți*, se putea forma *Cernăuți* de la *Cernul* sau *Cerne*, nume românești, de origine slavă, larg răspândite.
25. Vezi Ion Nistor, *Istoria Bucovinei*, București, Ed. Humanitas, 1991, p. 17.
26. *Ibidem*.
27. Despre Ion Budai-Deleanu, O. Loghin afirma că "a cutreierat Bucovina, dându-ne o înduioșătoare broșură despre tristele stări de acolo din cei dintâi ani ai veacului trecut" (*Istoria literaturii române (de la începuturi până în zilele noastre)*, ed. a V-a, Cernăuți, 1933, p. 78).
28. După Ion Nistor, *Românii și rutenii în Bucovina. Studiu istoric și statistic*, București, 1915, p. 75.
29. Vezi mai jos refugiarea în Moldova a boierilor, a călugărilor etc.
30. După Ion Nistor, *op. cit.*
31. Dimitrie Țopa, *Românismul în regiunea dintre Prut și Nistru din Fosta Bucovină*, București, 1928, p. 28
32. Vezi Mircea Grigoroviță, *Învățămintul în nordul Bucovinei (1775-1944)*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1993, p. 9.
33. I. Popescu, *art. cit.*, p. 17.
34. Cf. N. Iorga, *op. cit.*, p. 224: "Austriecii n-au apucat decât o singură limbă a Bucovinei [...]. Rușii își pierduseră astfel, unii mai curând, alții mai târziu, limba și, prin aceasta, și firea lor deosebită".

35. Mihai Iacobescu, *op. cit.*, p. 279.

36. Constantin Morariu, *Părți alese din istoria românilor bucovineni*, I, Cernăuți, 1893, p. 19.

37. Promisiunile Austriei erau prezentate de Mihai Eminescu, la 1877, în articolul *Răpirea Bucovinei*, din "Curierul de Iași", încadrat într-un chenar negru: "Făgăduit-a fost Austria s-o ție în vechile ei legi și obiceiuri, bunurile mănăstirești să le întrebuințeze spre ridicarea poporului moldovenesc, răzășii să rămâie întru ale lor, târgoveții întru ale lor și multe alte lucruri a făgăduit" (Mihai Eminescu, *Scrieri politice*, ed. D. Murărașu, Craiova, Ed. Scrisul Românesc, f.a., p. 89).

38. Pe un raport din 1786, prin care era înștiințat că episcopul Dosoftei biciuia aspru, într-o pastorală de Paști, diferite obiceiuri ale enoriașilor, împăratul Iosif al II-lea scria: "ar fi prea bătător la ochi dacă tocmai într-o publicație oficială i s-ar da de înțeles că este intenția de a se atinge datinile și obiceiurile sale, la care norodul ține încă cu sfințenie" (După Ion Nistor, *Istoria Bucovinei*, București, 1991, p. 45).

39. Ștefan Purici, *Statutul limbii române în Bucovina între anii 1775-1861*, "Glasul Bucovinei", București, 1994, nr. 4, p. 5.

40. Ambele limbi erau folosite pentru actele oficiale locale. În corespondența cu Viena sau Lembergul se folosea numai limba germană.

41. După I.E. Torouțiu, *Poporațiunea și clasele sociale din Bucovina*, București, 1916, p. 44.

42. *Memoriul* românilor din 1913 va invoca, printre altele, și starea teritoriului moldovenesc intrat la 1775 în componența Austriei, drepturile de care se bucurau românii și atitudinea autorităților față de populația autohtonă.

43. Într-un raport din 1779, guvernatorul Bucovinei aprecia că o parte a populației țării, compusă din poloni și ruteni, care numai de puțini ani s-au mutat în Bucovina, locuiește la hotarul Moldovei, al raialei Hotinului și al Galiției (După Ion Nistor, *Românii și rușii în Bucovina. Studiu istoric și statistic*, București, 1915, p. 58).

44. Este interesantă părerea lui N. Iorga, după care, pe la 1780 "românii se sfîrșă aici [...] să vorbească o limbă de care începuse a se rîde; fiindcă ai noștri erau smezi la față și fiindcă țiganii nu se dezlepeau în nici un chip de graiul românesc, i se zicea acesteia: <<limbă țigănească>>" (*op. cit.*, p. 225).

45. După Ion Nistor, *op. cit.*, p. 111.

46. Constantin Ungureanu, *Colonizarea populației germane în Bucovina*, în "Codrul Cosminului", 1996, p. 213.

47. D. Țopa, *Românismul în regiunea dintre Prut și Nistru din fosta Bucovină*, 1928, p. 32.

48. I. Nistor, *Istoria bisericii din Bucovina și a rostului ei național - cultural în viața românilor bucovineni*, București, 1916, p. 30.

49. În 1779, guvernatorul Enzenberg informa, printr-un raport, Consiliul Aulic de Război că "nu e oportun a se restitui fugarii reclamații de stăpânii lor, fiindcă în cazul acesta o mare parte din emigranți s-ar refugia în Moldova [...]. Și ar fi foarte greu de zădărnicit fuga lor, fiindcă ei se așezaseră la hotarul Moldovei" (I. Nistor, *Românii și rușii în Bucovina. Studiu istoric și statistic*, București, 1915, p. 58).

50. După Gr. Nandriș, *Ses rapports entre la Moldavie et l'Ukraine d'après le folklore ukrainien*, "Analele Bucovinei", București, 1994, nr. 2, p. 493.

51. *Ibidem*, p. 491 și urm.

52. I.G. Sbiera, *Familia Sbiera, după tradițiune și istorie și amintiri din viața autorului*, Cernăuți, 1899, pp. 350-351.

53. În 1830, de exemplu, francezul Stanislas Bellanger, aflat într-o călătorie prin Bucovina nota că "românii formează fondul populației și sunt încă cei mai numeroși" (vezi M. Iacobescu, *op. cit.*, p. 269).

54. La acea dată mitropolitul din Iași avea ca reprezentant personal la Suceava pe călugărul Macarie, considerat de guvernatorul Enzenberg dușman al imperiului. Identificându-se doi indivizi care cutreierau localitățile bucovinene și făceau propagandă antiimperială, la indemnul călugărului Macarie, Enzenberg va da ordin ca acesta să fie arestat.

55. Printre cei refugiați în Moldova se aflau Gherasim Clipa și Vartolomei Măzăneanu, vestiți cărturari ai vremii.

56. După M. Iacobescu, *op. cit.*, p. 119.

57. M. Iacobescu, *op. cit.*, p. 288. M. Pahomi, *Ctitorii românești la Cernăuți*, 1994, nr. 2, p. 113, dă ca existente în Bucovina la acea dată 10 mănăstiri și 13 schituri, iar I. Nistor, *Un capitol din viața culturală a românilor din Bucovina, 1774-1857*, București, 1916, p. 11, dă 9 mănăstiri și 11 schituri.

58. În realitate, numărul călugărilor nu putea fi mai mare de zece.

59. După Ion Nistor, *Istoria fondului bisericesc din Bucovina*, Cernăuți, 1921, p. 20.

60. *Ibidem*, p. 23.

61. *Ibidem*.

62. Mircea Lutic, *Episcopul Dosoftei Herescu - un ocrotitor al continuității românești în Bucovina înstrăinată*, "Glasul Bucovinei", București, 1994, nr. 4, p. 39.

63. N. Iorga, *Istoria învățământului românesc*, București, 1928, p. 37.
64. După I.V. Goraș, *Învățământul românesc în ținutul Sucevei (1775-1918)*, București, Ed. Didactică și Pedagogică, 1975, p. 16.
65. *Ibidem*, p. 28.
66. Aurel Morariu, *Bucovina (1774-1914)*, București, 1915, pp. 38-39.
67. E de precizat aici că în 1778 administrația austriacă a desființat Academia de la Putna, al cărui conducător era personalitatea de mare prestigiu în epocă, Vartolomei Măzăreanu. Scopul academiei era pregătirea de preoți și dascăli, dar aceștia asigurau și funcționarea școlilor românești.
68. După M. Iacobescu, *op. cit.*, p. 279.
69. După I.V. Goraș, *op. cit.*, p. 30.
70. Ion Nistor, *Istoria Bucovinei*, București, Ed. Humanitas, 1991, p. 275.
71. *Ibidem*.
72. În aceste condiții, constatarea lui Constantin Loghin că scopul școlilor normale din Cernăuți și Suceava era "creșterea tineretului național și ademenirea tinerilor moldoveni" (*Istoria literaturii române din Bucovina, 1775-1918 (în legătură cu evoluția culturală și politică)*, retipărire 1996, p. 31) poate părea exagerată, dar nu lipsită de suport.
73. Constantin Loghin, *op. cit.*, p. 31.
74. Ion Nistor, *Un capitol din viața culturală a românilor din Bucovina, 1774-1857*, București, 1916, p. 20.
75. În 1785 se aduceau în Bucovina 4275 de manuale pentru școlile de stat; cum numărul acestora era redus, "e de presupus că o parte a acestor manuale erau distribuite școlilor neoficiale, învățământului ambulant, care deci exista înainte de acea dată" (I.V. Goraș, *op. cit.*, p. 13). În anul următor se mai aduceau 1 000 de exemplare din *Cartea trebuincioasă pentru dascăli...*
76. Statistica alcătuită de Emanuil Iliuț, în *Învățământul primar și normal în Bucovina după unire* ("Calendarul Glasul Bucovinei", 1929), oferă o situație exactă a școlilor înființate: în intervalul 1775-1866 s-au înființat 124 de școli primare, dintre care 12 între 1775-1800, mai puțin de una la doi ani (vezi I.V. Goraș, *op. cit.*, p. 29). Până la 1790 se înființaseră școli moldovenești și în localitățile Cozmeni (Coțmani), Zastavna, Raranca, Cincău, situate între Prut și Nistru. În 1783 se înființau școlile normale din Cernăuți și Suceava pentru limbile română și germană (dar în limba germană), iar la Rădauți una "curat româncască". În 1786 se înființa seminarul clerical de la Suceava, mutat în 1789 la Cernăuți.
77. În anul 1785 urmau cursurile școlii normale din Suceava 60 de elevi: 26 români, 23 germani, 1 evreu (*Anuarul Arhiepiscopiei Ortodoxe din Bucovina*).
78. Importanța gramaticii lui Anton de Marki consta în faptul că: 1) pentru prima dată se folosea într-o carte școlară românească grafia latină; 2) realizată la un nivel ce depășea posibilitățile de înțelegere ale elevilor, cartea avea să fie folosită de mulți intelectuali români, bucurându-se de o relativ largă răspândire în rândurile acestora.
79. I.G. Sbiera, *Familia Sbiera, după tradițiune și istoric și amintiri din viața autorului*, Cernăuți, 1899, p. 145.
80. *Ibidem*.
81. După I.V. Goraș, *op. cit.*, p. 45.
82. *Ibidem*, p. 62.

Résumé

L'évolution de la langue roumaine parlée en Bucovine est un miroir de tout peuple, entré dans la structure d'un état qui comprend une pluralité de nations. La province roumaine, démographiquement, linguistiquement et culturel, non seulement par l'appartenance à la Moldavie, qui est un territoire moldave, annexé à l'Autriche en 1775 a connu toutes les étapes et toutes les avantages de la politique civilisatrice de la Cour de Vienne. Tout en promettant aux Roumains la conservation du status quo du territoire, l'administration austro-hongroise a mené une politique de sape de l'ancienne organisation; parallèlement la langue roumaine, acceptée par la loi comme la langue officielle du pays, reste peu à peu la langue de conversation familiale des Roumains.